

**РАМАНС (“ЗОРКА ВЕНЕРА ЎЗЫШЛА НАД ЗЯМЛЁЮ...”)
МАКСІМА БАГДАНОВІЧА НА БАЛГАРСКОЙ МОВЕ**

“Раманс” (“Зорка Венера ўзышла над зямлёю...”) М. Багдановіча, адзін з самых лірычных твораў беларускай літаратуры, перакладаўся на розныя мовы: англійскую, нямецкую, польскую. Увагу замежных літаратараў ён прыцягваў сваёй мастацкай дасканаласцю і тым, што стаў сімвалам узнёслага каханьня, паэтычным гімнам беларускай нацыянальнай душэўнасці.

У Балгарыі верш стаў вядомы дзякуючы дзейнасці Хрыста Папова і Найдана Вылчава. Пераклад Х. Папова ўпершыню з’явіўся ў складзе невялікага зборніка твораў М. Багдановіча “Златні струні” (1984), а Н. Вылчава – у балгарскай газете “Літэратурен форум” за 1992 год (пазней ён увайшоў у яго кнігу перакладаў з беларускай мовы “Беларуската моя тетрадка”). Балгарскаму чытачу даецца магчымасць выбраць той варыянт верша, які больш спадабаецца. Нас жа цікавіць пытанне: які пераклад бліжэй да арыгіналу, наколькі адпавядае аўтарскай задумцы, ідэйна-эмацыянальнаму зместу, як захавалася мастацкая асаблівасць твора, лексічны каларыт, стыльва-інтанацыйныя асаблівасці, розныя адценні арыгіналу, сіптаксічная дынаміка і інш.

Перастварэнне мастацкага твора – гэта заўсёды складаны працэс. Перакладчык павінен мець не толькі выдатныя здольнасці інтэрпрэтатара іншанацыянальнай літаратуры, але і пранікаць у самую сутнасць яе, спасцігаць мастацкія вартасці твора. Калі творчасць якога-небудзь паэта западае ў душу перастваральніка, адпавядае яго ўласным думкам, тады, як заўважае Х. Папоў, “праца перакладчыка становіцца прыемнай і прыносіць глыбокае задавальненне”. Менавіта гэтыя суб’ектыўныя фактары дазваляюць узнікаць і існаваць у адным літаратурным асяроддзі розным варыянтам пэўнага твора. Не выключэнне – “*Раманс*” М. Багдановіча ў Балгарыі.

Кожны з варыянтаў гучыць па-свойму, мае адметныя рысы. Перакладчыкі карысталіся ўласнымі поглядамі, каб узнавіць твор на роднай мове. Яны імкнуліся не проста адлюстраваць твор па-балгарску, але і паказаць свае адносіны да яго, сваё разуменне ідэйнага сэнсу.

Пераклад твора падпарадкоўваецца пэўным законам. Адзін з іх патрабуе перадачы сэнсавай дакладнасці арыгінала, так званай аўтарскай канцэнцыі твора, што выяўляецца ў сэнсавых адзінках.

Згадаем першыя чатыры радкі раманса Багдановіча:

1 Зорка 2 Венера 3 ўзышла над 4 зямлёю
5 Светлыя 6 зоркі з 7 сабой 8 прывяла...

9 Паміні, 10 калі 11 я 12 спаткаўся з 13 табою.
14 Зорка 15 Венера 16 ўзышла.

Па-балгарску яны гучаць так:

Кротко 1 Венера 2 изгря над 3 земята
в 4 спомени 5 светли душиата замря
6 Помнишь ли - 7 срещнах се 8 с теб - и в тъмата
кротко 9 Венера 10 изгря.

(пераклад Х. Папова)

Светлиа 1 Венера над нас безутешна.

тръснах към старите 2 спомени аз...

3 Помниш ли, че и 4 когато 5 те 6 срещнах
светлиа 7 Венера над нас?

(пераклад П. Вылчава)

Як бачым, першы перакладчык захаваў больш сэнсавых адзінак, чым другі. Усяго па творы метадам падліку намі вызначана, што з 90 сэнсавых адзінак арыгінала ў Х. Папова адлюстравана 40, у П. Вылчава – 26. Выходзіць, перакладчыкі не зусім “дакладна” пералалі сэнс “Раманса”. Але тут слушна прыгадаць, што ў свой час яшчэ сам М. Багдановіч адмаўляў прынцып дакладнасці. Гэта засведчана ў яго рэцэнзіі на рускі пераклад зборніка вершаў Т. Гацье “Эмалі і камеі”, зроблены М. Гумілёвым. Беларускі паэт арыентаваўся на перадачу не літаральнага зместу верша, а яго “духу”. Такого ж прынцыпу прытрымліваліся і балгарскія перакладчыкі. Колькасць захаваных сэнсавых адзінак арыгінала не іграе важную ролю настолькі, каб можна было б неяк зняважыць пераклады. Галоўнае заключаецца ў тым, каб і ўзноўлення і замененыя сэнсавыя адзіпкі выяўлялі думку аўтара і эмацыянальны фон твора.

У перакладзе Х. Папова першай сграфы твора М. Багдановіча з шаснаццаці сэнсавых адзінак перададзена дзясць. Замест прапушчаных ужываюцца новыя: кротко, душата замря, в тъмата. Ці апраўдваецца іх выкарыстанне? У балгарскага перастваральніка замест намінатыўнай адзіпкі “зорка” даецца прыслоўная “кротко” (лагодна). Можна было б, як і ў арыгінале, перакласці “звезда Венера”, тады не страцілася б сэнсавыя адзіпка. Але Х. Папоў імкнуўся перадаць эмацыянальны сэнс твора, знайсці раўназначнае слова вобразу-сімвалу, якім з’яўляецца “зорка Венера” у творы М. Багдановіча, сімвалу шчырага і ўзнёслага кахання, які зрабіўся чыста беларускім. Пад словам “лагодны” маецца на ўвазе і сарамлівы, і чысты, і светлы. Гэтыя эпітэты могуць характарызаваць каханне, а значыць і яго сімвал – зорку Венеру. Таму, на думку перакладчыка, Венера ў М. Багдановіча можа ўзысці толькі “кротко” (лагодна). Тым больш Х. Папоў успрыняў гэтае слова не толькі як асобную адзіпку, але і ва ўзаемадзейні з іншымі сэнсавымі адцненнямі мовы: “светли”, “душиата замря”, “тъмата”. Прыведзены рад слоў апраўдвае ўжыванне і змену важнай адзіпкі арыгіналу “з сабой прывяла” на “душиата замря” (душа замірае). Менавіта ад светлых успамінаў замірае душа паэта, а іх навеяў у цемры лагодны, нясмелы ўсход зоркі Венеры.

П. Вылчаў у сваім варыянце выкарыстоўвае іншыя мастацкія сродкі. Вобраз Венеры паўстае перад чытачом светлым (“светлиа”) і няўцешным (“безутешно”).

ён абуджае *старыя ўспаміны*. Ужо з першых радкоў адчуваецца прысутнасць асобы перакладчыка, уласцівых яму асацыяцый, выкліканых вобразам Венеры. Таму ў творы ўзнікае зусім далёкая ад арыгінала сэнсавая адзінка *“безумешно”*. Здаецца, што аўтар перакладу ставіў задачу не толькі ўзнавіць ідэйны змест твора: нуду лірычнага героя па каханай у далёкім краі, дзе адзінай звязуючай ніццо паміж любібымі з’яўлялася толькі маленькая зорка Венера. Вылчаў выказаў уласныя перажыванні і напоўніў твор суб’ектыўнымі эмацыянальнымі рэмінісцэнцыямі.

Сэнс твора беларускага паэта Н. Вылчаў раскрывае ў свеце свайго разумення. Калі М. Багдановіч свядома не ўжываў канкрэтных падрабязнасцей, бо стараўся адлюстраваць ідэальныя, ачышчаныя ад усяго зямнога, узнёслыя пачуцці, то балгарскі перакладчык імкнецца ўкладанні сэнс раманса, неяк выявіць скрыты падтэкст. Так, закаханых падзяляе *“светът безразличен”* (свет абьякавы), лірычны герой нудзіцца ў *“чуждата стен”* (замест *“далёкага краю”*), выраз *“утре далече от теб ще съм вече”* (заўтра далёка ад цябе буду яшчэ больш) адлюстроўвае дынамічнасць у развіцці сюжэта, стварае ілюзію падарожжа, між тым як у беларускага мастака выраз *“буду ў далёкім краю я нудзіцца”* гучыць больш статычна.

Асаблівы настрой рамансу надае і такая новая сэнсавая адзінка, як *“звезден адрес”* у радку *“търся аз нейния “звезден адрес”* (у арыгінале *“...углеждаща /! У неба начное і зорка шукай”*). На наш погляд, перакладчык занадта персаніфікуе вобраз зоркі, і рамантычная ўзнісласць верша адсоўваецца на другі план. Зорка, якая сімвалізуе каханне, не можа мець адраса. Яна гарыць не столькі на небасхіле, колькі ў сэрцы лірычнага героя. І ўглядаецца ён у начное неба не ў пошуках менавіта зоркі, а хутчэй, каб уявіць у памяці вобраз каханай. У Х. Папова мы знаходзім такі пераклад гэтага радка: *“диря далечният неин светлик”*. *“Шукаю далёкі яе свет”* – радок па свайму гучанню і эмацыянальнай насычанасці амаль што адпавядае арыгіналу: ніякай канкрэтнасці, толькі лірычны герой і зорка, што ўздымае ў душы ўспаміны аб каханай.

Больш яркая розныя пазіцыі да перастварэння раманса бачны па радку *“Плуна, ужо доля такая у нас”*. Абодва перакладчыкі слова “доля” па-балгарску надалі як “жребий” (жэрабя), хаця ёсць адпаведныя балгарскія словы “судба”, “участ”. У Багдановіча адчуваецца нейкая фатальнасць лёсу, адлюстроўваецца пасіўнасць лірычнага героя да жыцця. Слова жэрабя, які і дапускае ўплыванне непадуладных чалавеку сіл, азначае усё ж такі нейкі выбар свайго лёсу самім чалавекам. Так праяўляецца актыўнасць з боку таго, хто выбірае. Каб наблізіць сэнс перакладу да арыгінала і выявіць няпэўнасць лёсу, Х. Папоў выкарыстоўвае прдыкатывуную форму: *“жребий е друг”* (жэрабя іншы). “Іншы” – значыць невядомы, нявызначаны. У перакладзе гучыць тая ж няпэўнасць, што і ў вершы М. Багдановіча. Н. Вылчаў, верны свайму бачанню твора беларускага паэта, наадварот не імкнецца перадаць няпэўнасць, а яшчэ больш удакладняе: *“жребий на пъттик без път”*. Герою выпаў жэрабя падарожніка, пакутніка, які не ведае куды ісці. Тут перакладчык узмацніў сацыяльны матыў твора: лірычны герой па невядомых прычынах асуджаны на заўсёдныя вандраванні.

У перакладах верша М. Багдановіча можна сустрэць не толькі розначытання, але і наадварот – амаль поўнае супадзенне. Даслоўна перадаецца сэнс радка “*Мощна кахаў я цябе, дарагая*”. У Х. Панова ён гучыць, як “*Толкова много обичам те, мила*”, у Н. Вьлчова з невялікімі зменамі (зварот перакладчык паставіў у пачатак радка): “*Мила, аз толкова теб те обичам*”. Розніцу можна ўбачыць у сінтаксічнай пабудове выразу: у першым варыянце ўжываецца пэўна-асабовы сказ, у другім – асоба вызначаецца займеннікам “аз” (я). (Заўважым, што гэтая розніца паміж перакладамі захоўваецца па ўсяму вершу).

У апошнім радку верша “*Каб хоць на мід уваскрэсла каханне*” уяўляецца ўся моц кахання лірычнага героя, акрэсліваецца ідэя неўміручасці пачуцця. Перакладчыкі пранікліся эмацыянальнай узнёсласцю верша і перадалі па-балгарску апошнія яго словы без зменаў, тым самым аддаючы неравагу таленту беларускага паэта, які з геніяльнай інтуіцыяй звязаў вобраз далёкай і недасяжнай зоркі з лёсам чалавека.

“Раманс” М. Багдановіча выклікае шмат пачуццяў, асацыяцый, рэмінісцэнцый. Перакладчыкі на-свойму адчулі мастацкую універсальнасць і ўзнёслую сімвалічнасць твора. Х. Папоў пайшоў услед за беларускім творцам, маючы гаму пачуццяў у вершы, захоўваючы ўзвышанасць вобразаў. Ён убачыў і ўвасобіў асаблівую чулівасць паэзіі М. Багдановіча, дасканаласць форм. Н. Вьлчаву зрабіў акцэнт на ідэйна-эмацыянальным змесце лірыкі беларускага паэта, таму мы знаходзім шмат лексічных недакладнасцяў. У перакладах зоркі выяўлення і вобразная сістэма падвяргаецца пэўным зменам, але ж захоўваецца арыгінальная аўтарская ідэя. А калі мы на ўвазе, што мастацкі пераклад – гэта не толькі “пераклад” твора з адной мовы ў іншую, але і “перавод” яго з адной нацыянальнай культуры ў іншую, то бачанне свету інтэпрэтатара верша тут іграе асаблівую ролю, пры якой уся сістэма выяўленчых сродкаў арыгінала падаецца праз адэкватныя выразы мовы перакладчыка і яго талент пранікаць у сутнасць іншанацыянальнай літаратуры.

Пры даследаванні твора М.Багдановіча на балгарскай мове, можна зрабіць наступныя высновкі: перакладчыкі, каб захаваць паэтычную форму і арганізацыю верша, хвярваюць паэтычным малюнкам і нават асноўнымі вобразамі, дабаўляюць новыя словы, змяняюць граматычныя формы, сінтаксіс; яны імкнуча не проста адлюстравалі твор па-балгарску, але і накіравалі свае адносіны да яго, сваё разуменне ідэйнага сэнсу; перакладчык – гэта таксама творца, таму мае права на імправізацыю, пры гэтым захаваць агульны настрой верша-арыгінала, яго эмацыянальную дакладнасць.

Літаратура:

1. Багдановіч, М. Поўны збор твораў : у 3 т. / М.Багдановіч. – Мінск : Навука і гэхніка, 1992. – Т. 1 : Вершы, паэмы, пераклады, паследванні, чарнавыя накіды. – 752 с.
2. Багдановіч, М. Знанні струны / М. Багдановіч ; первод от Христо Попов. – София, 1984. – 116 с.
3. Вьлчев, Н. Беларуската моя тетрадка : Избрани преводи / Н. Вьлчев. – Мінск, 2000. – 280 с.